

Cum să abordăm diferențele de vârstă și de gen în practica probațiunii?¹

Ionela Vlase

Universitatea Neuchâtel, Elveția

Abstract : *This paper aims to explore the manner in which age and gender influence criminal behavior, criminal career and rehabilitation. We chose these two variables because in the literature they are often considered. Other characteristics such as religion, ethnicity or health status are equally important but less documented. Our task is not to provide an exhaustive description of such researches, but rather to offer some guides for future research on delinquency in our country, where little is known about the interaction of these variables and the importance of these interactions in the choice of most appropriate methods of intervention.*

Keywords : probation, age, gender, equality, deviance, desistance, criminogenic needs

Cuvinte-cheie : probațiune, vârstă, gen, devianță, desistare, nevoi criminogene

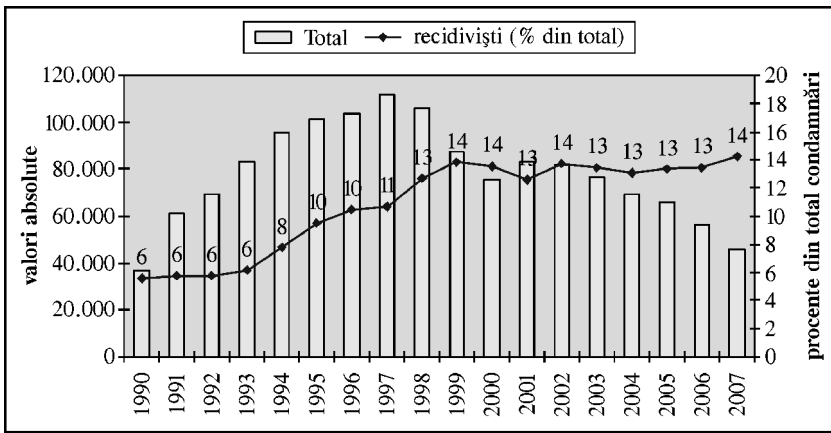
Introducere

Probațiunea este o instituție cu tradiție îndelungată în majoritatea țărilor europene, dar ea există doar de un deceniu în România, după ce a funcționat sub forma unor centre experimentale între anii 1996 și 2000 în unele județe precum Arad, Vrancea, Cluj, Argeș, Timiș și alte câteva. Ea sărbătorește anul acesta 10 ani de la înființarea prin Ordonanța Guvernului nr. 92 din 2000 privind organizarea și funcționarea serviciilor de reintegrare socială a infractorilor și de supraveghere a executării sancțiunilor neprievative de libertate. În cadrul serviciilor de probațiune, care își desfășoară activitatea pe lângă tribunale, sub autoritatea Ministerului Justiției, lucrează în special sociologi, psihologi și asistenți sociali în calitate de consilieri de probațiune. Activitatea acestor consilieri consistă, în principal, în supravegherea respectării măsurilor și obligațiilor de către infractorii pentru care instanța de judecată a

dispus pedepse necustodiale, în acordarea de asistență și consiliere la cererea persoanei aflate în supraveghere și în realizarea unor referate de evaluare² privitoare la faptele comise de învinuți sau inculpați la cererea organelor de urmărire penală și a instanțelor de judecată. Aceste referate de evaluare sunt menite să contribuie la individualizarea pedepselor aplicate de către instanța de judecată, în așa fel încât aceste pedepse să devină eficiente și să conducă la reabilitarea infractorului, la responsabilizarea lui și la reintegrarea în comunitate. Pentru realizarea acestor obiective, serviciile de probațiune au nevoie de sprijinul comunității și sunt îndemnate să stabilească parteneriate cu diferite organizații neguvernamentale, cu agenți economici și cu autoritățile locale (poliția, primăria, agențiile de plasament al forței de muncă etc.). Rațiunile introducerii acestei instituții a probațiunii sunt multiple. În primul rând, cheltuielile financiare publice sunt mult mai reduse în cazul supravegherii ispășirii unei

pedepse în comunitate comparativ cu cheltuielile necesare încarcerării. În al doilea rând, majoritatea penitenciarelor sunt supraaglomerate, de aceea pedepsele comunitare, mai ales în cazul infracțiunilor fără violență, sunt o alternativă dezirabilă. În al treilea rând, un fost deținut are șanse mult mai mici de a se reintegra în societate după ce și-a ispășit pedeapsa. Aceasta deoarece, pe de o parte nu există servicii de asistență postdetenție, iar pe de altă parte etichetarea lui ca fost deținut nu face decât să ducă la excluderea din comunitate și de pe piața forței de muncă. În fine, poate cel mai important aspect al rațiunii înființării acestei instituții este contribuția ei

la reducerea ratelor de recidivă și deci la creșterea siguranței publice în comunitate. Deși acest lucru nu a fost întotdeauna verificat (așa cum se poate vedea și în figura de mai jos), cercetările din acest domeniu se străduiesc să pună în evidență că există metode eficiente de lucru cu infractorii, în principal prin creșterea motivației lor pentru schimbarea comportamentală, prin dezvoltarea de abilități sociale, prin modelarea pro-socială. Însă, înainte ca orice metodă să își poată dovedi eficiența, trebuie ca ea să fie aplicată pe un grup țintă bine ales. Aceleași metode și resurse folosite pentru grupuri diferite de infractori au rezultate diferite.

Sursă : realizat de autor conform cifrelor Ministerului Justiției (1990-2004) și Consiliului Superior al Magistraturii (2005-2007) publicate de INS în Anuarul statistic 2008.

Figura 1. Procentul recidiviștilor din totalul persoanelor condamnate definitiv pe perioada 1990-2007

Persoanele care comit infracțiuni nu reprezintă un grup omogen din punct de vedere al caracteristicilor demografice și socioculturale. Din acest motiv, pentru a înțelege mai bine mobilurile comportamentelor infracționale, precum și șansele ca persoanele respective să înceteze să mai comită alte infracțiuni, este imperativ să luăm în considerare diferențele de vârstă, de gen, de etnie, religioase, de sănătate fizică și mentală. Mai mult, nu este suficient doar să considerăm diferențele dintre grupuri de infractori analizând din perspectiva fiecărui factor în parte, ci

este dezirabil să acordăm atenție modului în care diferiți factori interacționează și își mediază reciproc influențele (Gelsthorpe, McIvor, 2007). Deși importanța acestui deziderat este recunoscută în prezent de numeroși cercetători, foarte puține reușesc să surprindă modul în care aceste diferențe potențiază sau diminuează riscul ca o persoană, aparținând unui grup sau altuia, să comită o infracțiune de o anumită natură sau ca un infractor să renunțe la cariera infracțională. Există totuși încercări relativ recente de a depăși acest deficit în domeniul cercetărilor

de justiție penală, în special în ceea ce privește interacțiunea dintre vârstă și gen sau dintre gen și etnie. Asupra rezultatelor acestor studii vom reveni într-o secțiune ulterioară, pentru că ele merită amintite atât din punct de vedere al însemnătății lor, cât și pentru nevoia de a stimula întreprinderi asemănătoare în țara noastră. Pentru moment, trebuie reținut că stabilirea unor profiluri de infractori în funcție de anumite caracteristici demografice și socioculturale considerate relevante este un element-cheie în evaluarea nevoilor criminogene și a riscurilor de a comite noi infracțiuni, a riscului pentru siguranța publică și a celui de autovătămare sau sinucidere. Stabilirea acestor nevoi criminogene și evaluarea riscurilor sunt, de altfel, atribute de bază ale muncii consilierului de probațiune care trebuie să decidă asupra metodei/metodelor de intervenție adaptate fiecărui client intrat în supravegherea sa. Nevoile criminogene se referă la acele trebuințe sau dezechilibre de natură emoțională, economică, socială, care, dacă nu sunt depășite, conduc la reiterarea comportamentului infracțional. În formularea nevoilor trebuie să existe un anumit acord între consilierul de probațiune și client. Acesta din urmă trebuie să recunoască importanța acelei nevoi în contextul său de viață și să consimtă la participarea în programul de asistență și consiliere propus de consilierul de probațiune, așa cum arată autorii Ligia Dumitrașcu și Valentin Schiaucu (2008). De asemenea, trebuie avut în vedere că anumite nevoi nu pot fi complet depășite datorită resurselor precare existente la nivelul comunității și/sau al motivației insuficiente a clientului și/sau al metodelor ineficiente de intervenție folosite de consilierii de probațiune. În special acestui din urmă aspect îi este dedicată această lucrare.

Precizări conceptuale

Încă de la început sunt necesare câteva comentarii privind unele concepte întâlnite în literatura din domeniu. În primul rând, așa cum arată Laub și Sampson (2001),

conceptul *desistare* (din engl. *desistence*) are o semnificație incertă. Nu există o opinie clară dacă el se referă la un moment precis, la un eveniment sau dacă e un proces care implică desfășurare în timp, etape. Astfel, putem să ne întrebăm dacă vorbim despre *desistare* atunci când infractorul încetează să mai încalce legea după o singură infracțiune sau după mai multe abateri. Putem vorbi deci despre „desistare temporară” și „desistare permanentă”? Cât timp e necesar să treacă, după comiterea unei infracțiuni, pentru a vorbi despre desistare? Sau putem considera desistare trecerea unui infractor de la comiterea unor acte grave la făptuirea altora mai puțin grave? La fel de pertinent este să ne întrebăm dacă putem vorbi despre desistare atunci când un infractor încetează să mai comită acte criminale grave, dar continuă să aibă un comportament problematic (consum excesiv de alcool, droguri). Aceste întrebări rămân în continuare nerezolvate. Acest lucru se întâmplă și din cauză că majoritatea cercetărilor de criminologie se axează pe motivele care împing oamenii să comită infracțiuni în detrimentul interesului pentru factorii care duc la desistarea comportamentului criminal, așa cum arată Gelsthorpe, Sharpe și Roberts (2007).

Există, într-adevăr, o literatură considerabilă cu privire la *what works*, adică acele studii care consideră că există și metode de lucru care funcționează în lucrul cu infractorii. Acestea au apărut ca o reacție firească la studiile din anii '70 care afirmau că nimic nu dă rezultate în lucrul cu această categorie de delincvenți. Ambele sunt însă astăzi depășite de cercetările orientate spre desistare, care au o sferă mai largă de preocupări, axându-se nu doar pe *ce* anume ajută persoanele respective să se schimbe, cât mai ales pe *când*, *cum* și *de ce* apar aceste schimbări (McNeil, 2002) în funcție de diferențele de gen, vârstă, etnie etc. Altfel spus, devine tot mai important să înțelegem de ce în anumite cazuri intervențiile consilierilor de probațiune dau rezultate, iar în alte cazuri, același tratament eșuează. Maruna (2000) identifică trei perspective teoretice care încearcă să explice acest lucru. Prima se referă la importanța

rețelelor sociale. Aceste legături de natură familială, profesională, de vecinătate explică schimbările în comportamentul criminal pe parcursul vieții. Atunci când ele există se creează premisele ca persoana să se îndrepte. În lipsa unor astfel de legături, individul are mai puțin de pierdut, continuând să comită infracțiuni (McNeil, 2002). A doua abordare teoretică pune accent pe schimbările subiective ce se petrec la nivelul motivației și imaginii de sine a individului. În fine, a treia și cea mai veche abordare se referă la transformările legate de maturizarea individului. Legătura dintre maturizare și încetarea comportamentelor criminale este foarte bine ilustrată de Gove (1985). Acesta argumentează că vârsta este, de departe, cel mai puternic predictor al încetării acelor forme de comportament deviant care presupun violență fizică. Majoritatea formelor de devianță (furt, consum de alcool și droguri, bătaie, promiscuitate sexuală) par să scadă odată cu înaintarea în vârstă. Conform acestui autor, toate formele de comportament deviant care presupun violență fizică sunt în general întâlnite printre tineri, iar rata acestor comportamente deviate scade brusc în jurul vârstei de 30 de ani. Mai mult, Gove (1985) afirmă că, deși vârsta este un predictor important atât pentru comportamentul deviant al femeilor, cât și pentru cel al bărbaților, acest tip de comportamente predomină la bărbați. Teoriile sociologice ale devianței (de exemplu, teoria etichetării, teoria anomiei, teoria asocierilor diferențiale sau teoria controlului social) nu pot explica aceste evidențe anterior enunțate. De altfel, teoriile amintite nu fac referire nici la diferențele de gen în comportamentele deviate. În opinia autorului, explicația faptului că ratele infracțiunilor cu violență cresc în perioada adolescenței și scad brusc odată cu atingerea stadiului de adult al persoanei, atât la bărbați, cât și la femei, trebuie căutată prin considerarea interacțiunilor genului și vârstei ca variabile psihologice, sociale și biologice.

Revenind la scopul acestei secțiuni, acela de a introduce câteva precizări conceptuale, să mai notăm ceea ce înțelegem prin „abordare egalitară a diferențelor” în lucrarea de față. Așa cum argumentează Gelsthorpe și McIvor (2007), date fiind diferențele dintre

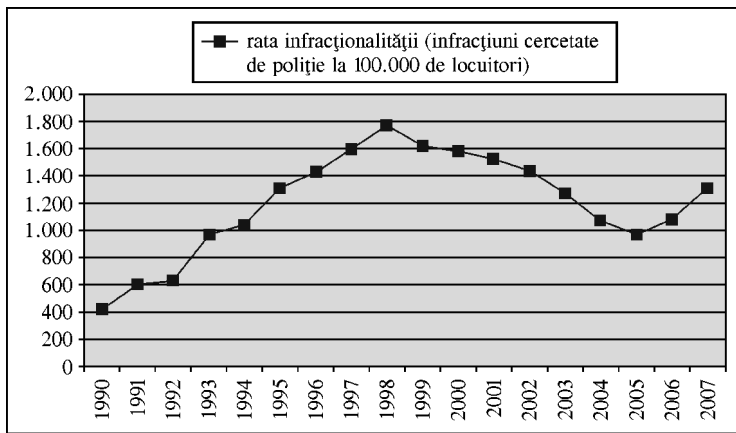
motivațiile, nevoile diferitelor categorii de infractori, o abordare eficientă este cea ghidată de principiul *egalității*. Însă egalitate nu înseamnă, în acest caz, că *aceleași* măsuri și intervenții trebuie aplicate tuturor infractorilor, indiferent de vârstă, gen, etnie, religie. Dimpotrivă, adaptarea acestora la nevoile, caracteristicile și stilurile de învățare ale diferitelor grupuri de infractori face ca ele să devină eficiente. Autorii consideră că în lipsa unei reale și adecvate preocupări pentru nevoile indivizilor, intervențiile consilierilor de probațiune au rezultate limitate și cad pradă unui formalism exagerat. Pe de altă parte, este pertinent să ne gândim și cât de diferențiate trebuie să fie aceste servicii furnizate clienților în probațiune. Cu alte cuvinte, dacă suntem de acord că o abordare de tipul *one size fits all* nu este cea mai potrivită cale de a lucra cu infractorii, atunci care este gradul legitim sau îndreptățit de diferențiere, se întreabă, pe bună dreptate, numeroși autori (Gelsthorpe, McIvor, 2007; Allen, Hough, 2007; Gelsthorpe, Sharpe, Roberts, 2007). Răspunsul la această întrebare nu este universal, deoarece numeroși factori contextuali, locali, structurali contribuie la definirea legitimității intervențiilor în Probațiune: de la legile penale, la moravuri, la opinia publică, mass-media, resurse comunitare existente etc. Influența opiniei publice capătă din ce în ce mai mult loc în modelarea politicilor penale și a sancțiunilor comunitare, așa cum arată și Gelsthorpe, Sharpe și Roberts (2007). Opinia și reacția publică față de intervențiile și serviciile oferite de probațiune sunt factori-cheie în delimitarea gradului de diferențiere a abordării diversității. În acest context, orice reacție, pozitivă sau negativă, e de preferat lipsei oricărei reacții. Lipsa reacției din partea comunității poate să însemne indiferență sau lipsă de informare, iar acest lucru face imposibilă îndeplinirea misiunii de a reda comunității acele persoane care au comis o faptă penală. Despre vizibilitatea instituției probațiunii în comunitate, aceiași autori notau că în Marea Britanie, o țară care are o tradiție îndelungată în acest domeniu, oamenii sunt slab informați³, adesea din articole de presă scrise de jurnaliști care nu au avut un contact direct cu această instituție. Vizibilitatea

probațiunii în raport cu a altor instituții (poliția, de exemplu) este deci mult redusă. În lipsa unor studii asemănătoare, putem totuși presupune că în țara noastră, ținând cont de istoria recentă a probațiunii în România, oamenii sunt și mai puțin informați cu privire la rolul acestei instituții. Să mai adăugăm însă că atitudinea populației este determinată pe de o parte de emoții, iar pe de altă parte de informații. Ca să înțelegem reacția maselor trebuie deci să asumăm o sarcină mult mai complexă, să trecem dincolo de latura informațională și să cercetăm temerile de insecuritate, frustrările și imaginile care structurează conștiința maselor în timpurile contemporane. Literatura pe acest subiect e vastă, dar o astfel de analiză depășește obiectivul prezentei lucrări.

O imagine de ansamblu asupra infracționalității și criminalității în România

Transformările economice, politice și sociale din țara noastră, după evenimentele din decembrie 1989, sunt, fără îndoială, un factor esențial în explicația creșterii continue a ratei infracționalității, care, așa cum se poate vedea în figura 2, a ajuns să fie și de patru ori mai mare în 1999 față de 1990, de

exemplu. O scădere treptată a infracționalității la nivel național se observă pentru perioada 2000-2005. Această perioadă este marcată însă de o creștere a mobilității internaționale a populației motivată de găsirea unui loc de muncă mai bine plătit, în special din 2002, odată cu liberalizarea circulației în spațiul Schengen. Devine mult mai ușor, atât pentru femei, cât și pentru bărbați, să contribuie la bunăstarea propriei familii prin fondurile trimise în țară (Vlase, 2006). Din 2005 se remarcă o scădere a transferurilor monetare și ele vor continua să scadă, foarte probabil, ținând cont de evoluția pieței globale. Aceste surse de venituri au constituit, pentru o parte însemnată din populație, o strategie de supraviețuire. Fără să încercăm să supraestimăm influența factorilor economici în evoluția infracționalității, suntem tentați să credem că există totuși o legătură între fluctuațiile la nivelul transferurilor monetare din străinătate și evoluția ratei infracționalității în România. Există, desigur, numeroși factori care se interpun sau mediază această relație: tipurile de consum generate de cultura migrației, ruperea anumitor legături sociale pe durata migrației, transformările apărute în (dez)organizarea familială (Vlase, 2006). Toate aceste schimbări pot avea, desigur, o influență asupra infracționalității, chiar dacă studiile de la noi din țară nu au acordat încă atenția cuvenită.

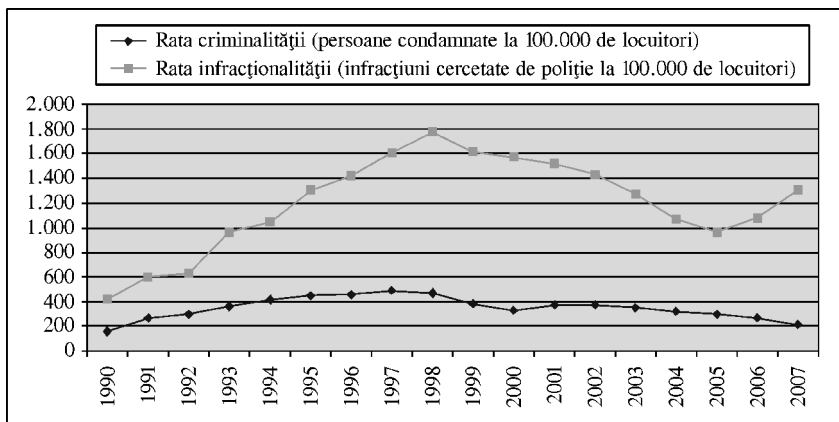

Sursa: Realizat de autor conform cifrelor Inspectoratului General al Poliției Române publicate de INS în Anuarul statistic 2008.

Figura 2. Evoluția ratei infracționalității în România între 1990 și 2007

Lipsa unor studii la îndemână nu ne permite să oferim o explicație mai complexă asupra acestei evoluții sinuoase a ratei infrafracționalității. De aceea ne limităm doar la prezentarea sumară a acestei realități, cu recomandarea ca acest fenomen să fie mai atent cercetat.

Interesant de analizat este și faptul că există diferențe, uneori chiar foarte mari, între rata infrafracționalității și rata criminalității (cazurile soluționate în justiție), așa cum se poate vedea în figura următoare.

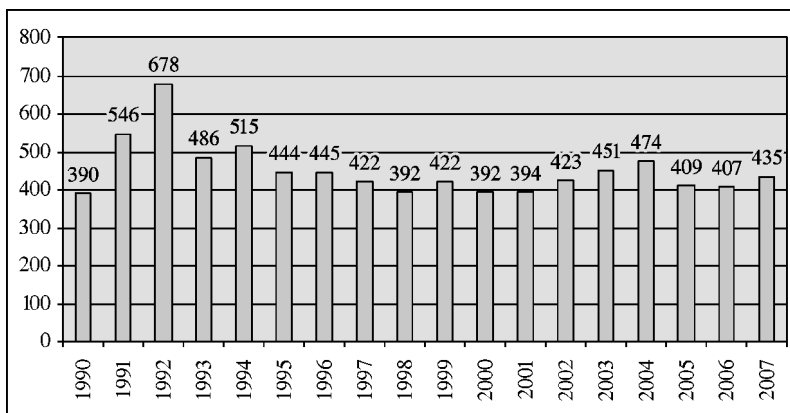

Sursa : Realizat de autor conform cifrelor Inspectoratului General al Poliției Române (date privind infrafracționalitatea), Ministerului Justiției (1990-2004) și Consiliului Superior al Magistraturii (2005-2007) (date privind criminalitatea), publicate de INS în Anuarul statistic 2008

Figura 3. Evoluția ratelor infrafracționalității și criminalității în România (perioada 1990-2007)

Se constată că pentru anii 1999, 2000, 2001 rata infrafracționalității este de 4 ori mai mare decât cea a criminalității și chiar de 6 ori mai mare pentru anul 2007. Aceste diferențe pot ilustra anumite disfuncționalități

în sistemul penal, ținând cont de faptul că numărul de cazuri ce revin spre soluționare (figura 3), în medie, unui judecător nu variază în aceeași măsură ca diferențele dintre rata infrafracționalității și cea a criminalității.

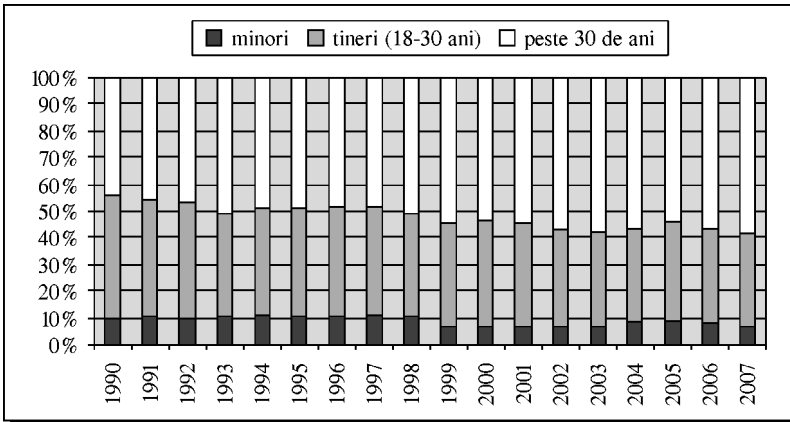

Sursa : Realizat de autor conform cifrelor Ministerului Justiției (1990-2004) și Consiliului Superior al Magistraturii (2005-2007), publicate de INS în Anuarul statistic 2008

Figura 4. Număr de cauze penale și civile ce revin spre soluționare unui judecător

În ceea ce privește înregistrarea infracțiunilor în funcție de categoriile de vârstă, statisticile publice disponibile sunt insuficiente pentru a produce o analiză aprofundată. Din datele prezentate în *Anuarul statistic 2008* se disting doar 3 grupe de vârste : minorii (inclusiv tranșa 14-17 ani), tinerii între 18 și 30 de ani și cei peste 30 de ani. Situația infracțiunilor

pe aceste categorii este prezentată în figura 5. Diferențele nu sunt însemnate în ceea ce privește evoluția proporțională a infracțiunilor pe categorii de vârstă în perioada postcomunistă. Putem nota însă că la minorii se observă o scădere a infracționalității de la 10% la 6-7% după anul 1999, în timp ce la categoria celor peste 30 de ani proporția depășește 50% după 1999.

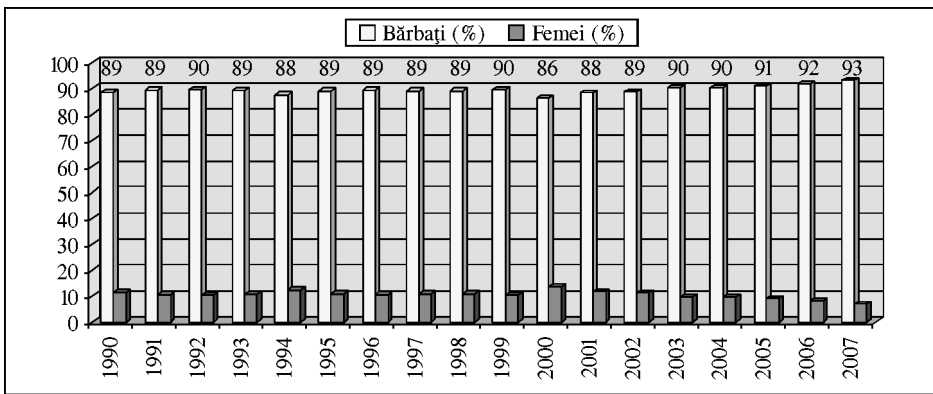

Sursa : Realizat de autor conform cifrelor Inspectoratului General al Poliției Române publicate de INS în Anuarul statistic 2008

Figura 5. Infracțiuni pe categorii de vârstă pentru perioada 1990-2007 (% din totalul infracțiunilor cercetate de poliție)

În ceea ce privește situația condamnărilor definitive în funcție de sex, la fel, diferențele procentuale sunt foarte însemnate, putându-se remarca pentru anul 2000 cel mai mare procent

al condamnărilor pronunțate împotriva femeilor (14%), cel mai mic procent fiind pentru anul 2007, pentru perioada considerată aici.

Sursa : Realizat de autor conform cifrelor Ministerului Justiției (1990-2004) și Consiliului Superior al Magistraturii (2005-2007) publicate de INS în Anuarul statistic 2008

Figura 6. Condamnări definitive pentru femei și bărbați pronunțate de instanțele judecătorești (perioada 1990-2007)

Deși există date privind infracțiunile în funcție de vârstă și în funcție de sex, din sursele consultate nu regăsim date care să ne permită cunoașterea distribuției în funcție de ambele categorii simultan. Nu știm deci ce infracțiuni comit tinerele fete sau bărbații între 18 și 30 de ani. O astfel de crostabulare ne-ar permite să înțelegem, de exemplu, ce categorie de vârstă este subreprezentată în rândul femeilor sau bărbaților care comit infracțiuni. Mai departe putem cerceta ce tip de infracțiuni comit cu precădere aceștia, ce îi împinge să se comporte în acest fel și cum am putea să intervenim mai eficient pentru a-i motiva în schimbarea comportamentală. Considerăm că o abordare unitară a tuturor infractorilor nu este menită să producă rezultate satisfăcătoare. Din acest motiv propunem în continuare să ne oprim asupra influențelor vârstei și genului, precum și a relației dintre aceste variabile, în explicarea devianței.

Comportamentul infracțional și vârsta

În toate societățile există o concepție stadială asupra cursului vieții individului. Ciclul vieții individuale cuprinde anumite etape, iar tranziția de la o etapă la alta este însoțită adesea de transformări atât biologice, cât și psihologice și sociale. Acestea din urmă se referă la rolurile pe care societatea se așteaptă ca individul să le îndeplinească în fiecare etapă a vieții sale. Există desigur diferențe în ceea ce privește durata și rigiditatea acestor stadii de la o societate la alta, și chiar de la un individ la altul, însă în societățile europene și în America, de exemplu, școala și familia influențează puternic organizarea vieții individului de la naștere până în adolescență, limitând în același timp autonomia și libertatea de alegere a indivizilor. Așa cum aprecia Gove (1985), trecerea de la adolescență la vârsta adultă este probabil cea mai solicitantă din punct de vedere biologic și psihologic. Ea este însoțită de un grad ridicat de incertitudine în privința rolurilor pe care trebuie să le îndeplinească individul în calitate de adult; o sumă de experiențe noi care pot

provoca inițial frustrare și angoasă; ocuparea unor poziții care nu procură nici satisfacție deosebită și nu au nici relevanță pentru noile rolurile ce vor fi îndeplinite; așteptările din partea societății privind multitudinea experiențelor pe care indivizii le parcurg la această etapă, unele fiind considerate nepotrivite sau interzise adulților; posibilități limitate de a îngriji alte persoane, precum și toleranță ridicată din partea adulților cu privire la libertățile de a experimenta îngăduite tinerilor. Adolescenții și tinerii sunt înclinați spre experimentarea unor situații exagerate și sunt tentați să folosească alcoolul și consumul de droguri pentru a crește intensitatea stimulării. În opinia autorului, tocmai această stimulare exagerată le oferă un sentiment mai pronunțat al identității de sine.

Relația dintre vârstă și sentimentul împlinirii

Unele studii psihologice citate de Gove (1985) susțin că tinerii sub 30 de ani descriu adesea viața lor ca fiind mai degrabă grea decât ușoară, simțindu-se adesea constrânși, și nu liberi să decidă sau să aleagă, își fac griji pentru situația lor financiară și se întreabă dacă nu cumva se confruntă cu un surmenaj nervos. În comparație cu populația trecută de 30 de ani, tinerii sub 30 de ani se declară mai puțin satisfăcuți de studiile lor, de viața familială, de grupul de prieteni, de locul de muncă etc. Doar în ceea ce privește satisfacția față de starea sănătății tinerii au înregistrat un scor mai înalt față de cei trecuți de 30 de ani. Walter Gove argumentează însă că legătura dintre vârstă și sentimentul bunăstării nu este directă, ci este mai degrabă mediată de găsirea propriului loc în societate. Mecanismele psihologice fac ca sentimentul de satisfacție cu propria situație să intervină după ce persoana s-a acomodat sau s-a familiarizat cu respectiva situație. De aceea comportamentele deviante specifice adolescenților sunt treptat abandonate pe măsură ce aceștia fac tranziția spre vârsta adultă și se obișnuiesc cu noile roluri sociale caracteristice acestei vârste. În același timp, trecerea

la această etapă a vieții este caracterizată și prin voința de a se comporta într-o manieră social acceptată, la fel ca și prin preocuparea pentru alții, pentru comunitatea de apartenență, pentru respectarea angajamentelor luate.

Factori implicați în procesul renunțării la cariera infracțională

Dacă astfel de explicații par să fie plauzibile pentru anumite tipuri de devianță, ele nu sunt însă relevante pentru altele. Renunțarea la comportamentul infracțional este un proces mult mai complex, care necesită o analiză multidimensională care să țină seama atât de vârstă și procesul maturizării individului, de relațiile lui sociale, precum și de interpretările subiective, atitudini și motivații personale (McNeil, 2002, 6).

În ciuda unor rezultate parțiale privind influența benefică ce o are găsirea unui loc de muncă, de exemplu, în procesul desistării comportamentelor infracționale, unii autori⁴ au arătat că acest lucru nu preîntâmpină nici comportamentul infracțional, nici apariția situațiilor care comportă un astfel de risc. Cel puțin pentru categoria bărbaților tineri, rezultatele cercetărilor furnizate de unii autori sunt contradictorii : unele studii arată că există o corelație pozitivă între găsirea unui loc de muncă și încetarea comportamentului infracțional, pe când altele nu confirmă existența unei astfel de legături. În unele cazuri s-au descoperit chiar efecte neașteptate ale găsirii unui loc de muncă. Șansa găsirii unui loc de muncă este însoțită de creșterea veniturilor care poate să ducă la consum mai mare de droguri și, prin urmare, să discrediteze respectiva persoană în fața angajatorului, acesta din urmă concediindu-l și punându-l din nou într-o situație potențial criminală.

O altă ipoteză avansată de unii cercetători⁵ este că indivizii încetează să mai comită infracțiuni în momentul în care întemeiază o familie sau găsesc un partener stabil. Însă ceea ce contează cu adevărat nu este formarea familiei în sine, ci mai degrabă calitatea

legăturii dintre infractor și membrii familiei. De aceea, este dezirabil să fie implicați și partenerul (soția sau soțul), precum și copiii sau părinții în programele de asistență destinate schimbării comportamentale. Alți factori care tind să fie asociați cu desistarea sunt destrămarea sau ruperea de un anumit cerc de prieteni sau de anturaj, experimentarea unei schimbări identitare, sentimentul rușinii față de o faptă comisă în trecut, motivația individului de a evita astfel de comportamente ofensatoare. Însă, pentru cei mai mulți indivizi, renunțarea la comportamentul infracțional este un lung proces cu suișuri și coborâșuri, cu reveniri la comportamente ofensatoare și cu redresări intermitente (Farrall, Mawby, Worrall, 2007). Din analiza unor studii de caz pot ieși la iveală legături mult mai semnificative decât din rezultatele obținute prin aplicarea unui chestionar pe un eșantion larg. Aceasta deoarece prin cunoașterea istoriei vieții individului, prin surprinderea evenimentelor personale și semnificațiilor atașate acestor evenimente putem înțelege mai bine motivația individului pentru schimbare.

Un alt element de care trebuie să ținem seama în analiza noastră îl constituie factorul subiectiv, adică percepția, prejudecățile și stereotipurile asociate unor categorii ale populației. De exemplu, în ceea ce privește categoria celor de vârstă a treia, există tendința de a percepe această populație ca fiind inofensivă, ignorându-se adesea riscul de a comite infracțiuni. Așa cum am văzut în figura 5, datele privind infracțiunile pe categorii de vârstă identifică doar 3 categorii de vârstă (sub 18 ani, 18-30 ani și peste 30 de ani), insuficiente, după părerea noastră, pentru a oferi o imagine mai completă asupra participării populației vârstnice la acest fenomen. Acest lucru se datorează, în general, preocupării dominante pentru categoria tinerilor infractori și a minorilor în probațiune în defavoarea altor categorii, precum cea a vârstnicilor. Atunci când vârstnicii comit infracțiuni, există tendința de a dispune mai degrabă pedepse custodiale decât sancțiuni comunitare, deoarece se consideră că ei sunt mai puțin maleabili și, prin urmare, mai puțin receptivi la programe de intervenție cognitiv-comportamentale (Bramhall, 2002). Așa

cum observă Gelsthorpe și McIvor (2007), din cercetările efectuate până în prezent nu știm nimic despre modul în care percepția opiniei publice influențează comportamentul infracțional în funcție de vârstă sau tipurile de intervenție destinate diferitelor categorii de infractori. Este pertinent să ne întrebăm deci dacă diferențele de abordare practicate în pronunțarea sentințelor și în activitatea probațiunii sunt fondate într-o anumită măsură pe credințe, mituri sau stereotipuri privind vârsta. În același timp, ne confruntăm cu o altă dilemă, și anume aceea dacă în termeni de resurse și raport cost-beneficiu astfel de abordări diferențiate pe categorii de vârstă își au rostul. În fine, așa cum am precizat și la începutul acestei lucrări, trebuie să vedem și cât de diferențiate trebuie să fie aceste abordări pentru a răspunde nevoilor unor categorii speciale de infractori, fără însă a discrimina sau a depăși granițele a ceea ce se cheamă tratament egalitar și echitabil.

Metode de intervenție diferențiate pentru minori și majori

În ceea ce privește practica consilierilor de probațiune din țara noastră, se disting metode de lucru diferențiate doar pe două categorii de vârstă: infractorii sub 18 ani și cei peste 18 ani. Există de puțin timp programe de intervenție de grup numite: *dezvoltare de abilități sociale la minori* și *dezvoltare de abilități sociale la majori*. Ambele au fost adaptate și implementate cu sprijinul serviciilor de probațiune din Olanda. Primul are ca scop dezvoltarea de abilități (comunicarea interpersonală, negocierea, luarea de decizii, controlul de sine în situații de criză) prin abordarea unei tematici specifice la fiecare din cele 10 sedințe săptămânale desfășurate cu un grup de 6 până la 10 clienți, de același sex, de vârstă apropiată și cu un nivel asemănător de dezvoltare intelectuală (Apostu, Palaghia, Cocârță, Nică, 2008). Al doilea program de intervenție vizează de asemenea formarea de deprinderi specifice (comunicare, ascultare,

soluționare de probleme, gestionarea de conflicte cu persoane sau autorități etc.) prin participarea la 14 module organizate pe durata a 4 săptămâni. Se pune accent pe metode interactive de lucru: jocul de rol, discuțiile în grup, dar și pe metode de lucru individual (teme pentru acasă). Dacă primul program adresat minorilor urmărește să lucreze cu un grup omogen, se apreciază că cel adresat majorilor funcționează mai bine pe un grup eterogen, format din bărbați și femei, cu riscuri diferite de recidivă, indiferent de infracțiunea săvârșită (Florea, Minea, Ionescu 2008). Am putea să ne întrebăm totuși dacă persoanele în vârstă, trecute de 50 de ani, de exemplu, nu ar merita metode specifice de intervenție, chiar dacă s-ar dovedi că numărul lor e foarte redus. Este de apreciat totuși interesul de lucru diferențiat pe categorii de vârstă, chiar dacă aceste grupe de vârstă sunt insuficiente. Nu de aceeași preocupare se bucură de exemplu categoriile de infractori femei și bărbați, chiar dacă numărul femeilor este mult mai redus în rândul clienților din probațiune. Un număr mic nu trebuie să conducă la indiferență față de o categorie de infractori cu trăsături și nevoi distincte.

Diferențele de gen în comportamentul infracțional

În general, majoritatea infracțiunilor comise de femei sunt împotriva patrimoniului și se caracterizează printr-un nivel mai scăzut al violenței în comparație cu infracțiunile comise de bărbați. În ceea ce privește studiile conduse din această perspectivă de gen asupra populației noastre sunt aproape inexistente, cu excepția unora izolate și parcimonioase, precum cel al autoarei Ana Bălan (2008). Aceasta oferă o descriere a profilurilor femeilor condamnate pentru diferite tipuri de infracțiuni, o premieră în literatura de specialitate din România. Autoarea a studiat dosarele de penitenciar ale tuturor femeilor condamnate, aflate într-un penitenciar la 15 iunie 2004 (în total 1.439 de dosare) și a ajuns la următoarele rezultate:

- Cele mai frecvente infracțiuni comise de femei (56,49% din total) sunt cele contra patrimoniului : furt, tâlhărie și înșelăciune. Urmează (26,19%) infracțiunile contra vieții, integrității corporale și sănătății : omuciderea, pruncuciderea, lovirea sau alte violențe, vătămarea corporală și vătămarea corporală gravă și, la mare distanță (5,83%), infracțiunile legate de traficul de stupefiante și cele care aduc atingere relațiilor de conviețuire socială (5,58%). Doar un procent de 1,66% este reprezentat de infracțiuni contra autorității, iar 0,97% infracțiuni de fals.
- Dintre cele 80 de femei condamnate pentru infracțiuni care aduc atingere unor relații privind conviețuirea socială, peste 50% au comis infracțiunea de proxenetism, circa 20% pe cea de prostituție și câte 10% abandon familial și rele tratamente aplicate minorului.
- Peste 2/3 din femeile condamnate pentru aceste tipuri de infracțiuni au sub 35 de ani, 30% se regăsesc în categoria de vârstă cuprinsă între 36-45 de ani și 2,5% au peste 46 de ani.
- În privința stării civile, rezultă că mai puțin de 1/3 (27,50%) dintre femeile care au fost condamnate pentru infracțiuni care aduc atingere unor relații privind conviețuirea socială sunt căsătorite, 25% erau necăsătorite, 21,25% văduve, 15% divorțate și 11,25% trăiau în concubinaj.
- Cel mai mare procent de femei căsătorite se regăsește în rândul celor care au fost condamnate pentru proxenetism (37,77%), cele divorțate și care trăiau în concubinaj au fost condamnate în cel mai mare procent (44,44%) pentru abandon familial, iar cele mai multe femei necăsătorite (35,29%) și văduve (47,05%) erau condamnate pentru prostituție.

În ceea ce privește frecvența anumitor infracțiuni în funcție de *vârsta* femeilor condamnate, se poate constata, potrivit aceluiași studiu al Anei Bălan, că :

Peste 1/3 (35,28%) dintre femeile condamnate pentru comiterea de infracțiuni contra persoanei aveau vârsta cuprinsă între 22-35 de

ani, 29,70% între 36-45 de ani, 25,20% între 46-55 de ani, 7,12% aveau peste 55 de ani, 2,39% sub 21 de ani și 0,53% erau minore. Tinerele sub 18 ani au comis infracțiuni de omor și pruncucidere, iar cele între 18-21 ani infracțiuni de omor, pruncucidere și vătămare corporală. Cele mai multe femei condamnate cuprinse în categoria de vârstă 22-35 de ani (84%) au comis loviri sau vătămări cauzatoare de moarte.

Din analiza *nivelului de instruire* al femeilor condamnate pentru infracțiuni contra persoanei rezultă că cea mai numeroasă categorie este cea a celor care au ca studii școala generală (35,54%), urmate de cele cu studii liceale (22,88%) și profesionale (18,84%). Persoanele analfabete reprezentau 8,76%, cele cu școala primară 13,52%, iar circa 1% aveau studii superioare. Toate femeile condamnate care aveau studii superioare au comis infracțiuni de omor, iar peste 15% dintre cele analfabete erau condamnate pentru omor sau loviri și vătămări cauzatoare de moarte.

Avantajul acestui studiu este că prezintă portrete ale femeilor pe diferite tipuri de infracțiuni în funcție de numeroși factori, precum : vârsta, starea civilă, nivelul instrucției școlare, ocupația. Neajunsul însă îl constituie faptul că dincolo de descrierea statistică, nu cunoaștem nimic despre motivațiile acestor fapte săvârșite de diferite grupuri de femei, despre istoria lor de viață și factorii structurali care au influențat conduita lor infracțională. De asemenea, autoarea nu pune în perspectivă tendințele comportamentelor infracționale la femei comparativ cu bărbații. Este de dorit ca aceste studii cantitative să fie completate cu cercetări calitative, pe diferite grupuri țintă, care să pună în lumină motivațiile subiective din spatele acestor realități statistice. Numai în felul acesta metodele de lucru ale consilierilor de probațiune pot fi adaptate cu succes unui grup sau altuia de infractori.

Din cercetările bibliografice întreprinse până acum nu am descoperit studii autohtone care să pună în evidență practici diferențiate pentru femei și bărbați în probațiune. În alte țări există însă astfel de preocupări. Am putea aminti aici un studiu⁶ citat de Gelsthorpe

și McIvor (2007) care arată că supravegherea femeilor în probațiune continuă să fie centrată pe asistența oferită acestora pentru a rezolva chestiuni precum găsirea unei locuințe sau oferirea de suport emoțional, pe când asistența acordată bărbaților este mai mult axată pe schimbarea comportamentală. Mai multă atenție trebuie însă acordată instrumentelor prin care se evaluează nevoile criminogene, pentru că acestea au fost în general construite îndeosebi în raport cu nevoile bărbaților. În Anglia și Țara Galilor, anumite servicii de probațiune au întreprins programe diferențiate de asistență pentru femei și bărbați, din dorința de a răspunde specificului nevoilor acestor două categorii de infractori. Pentru femei s-a constatat că e foarte important să fie folosit un mediu de lucru foarte sigur, bazat pe reciprocitate, care să sporească încrederea acestora în consilierii de probațiune, element esențial în programele adresate femeilor. Cu privire la modul în care este gândită evaluarea nevoilor criminogene ale femeilor, Gelsthorpe, Sharpe și Roberts, într-un raport al societății Fawcett din 2007, constată că cercetările în acest domeniu ilustrează o largă paletă de factori atât *indirecți* (experiențe de abuz fizic și hărțuire sexuală, care pot să aibă impact asupra încrederii în sine, asupra identității și stimei față de sine), cât și factori *directi* (dificultăți financiare, de exemplu). Ar fi poate mai util, afirmă autorii mai sus amintiți, ca aceste nevoi să fie mai degrabă gândite în raport cu procesul desistării și nu atât sub aspectul criminogen. În ceea ce privește *factorii dinamici* care au influență asupra riscului de a comite noi infracțiuni, a riscului pentru siguranța publică și a riscului de sinucidere, dificultățile financiare sunt în cazul femeilor mai semnificative, deoarece femeile sunt în general discriminate pe piața muncii, au mai puține oportunități și sunt plătite mai puțin decât bărbații când ocupă poziții egale. În plus, sarcinile domestice și de îngrijire a copiilor sunt adesea îndeplinite de femei și acest lucru creează responsabilități și presiuni disproporționate pentru femei în raport cu bărbații. În cazul femeilor care comit infracțiuni este foarte întâlnită și

situația problemelor multiple asociate. Așadar, este în general universal recunoscut și acceptat faptul că nevoile criminogene ale femeilor diferă ca substanță și importanță de cele ale bărbaților, iar instrumentele folosite în evaluarea riscurilor nu sunt adaptate surprinderii acestor diferențe. Unele țări au făcut totuși eforturi în acest sens. În Scoția, de exemplu, ca urmare a creșterii numărului de sinucideri printre femeile din închisori, decidenții politici au cerut să fie mai atent examinate trecutul acestor femei și nevoile lor criminogene pentru a pune în practică un program de intervenție mai eficient, bazat în special pe crearea unor centre care să ofere acestora o gamă largă de servicii și suport. Raportul intitulat *A better way* (Scottish Executive, 2002) recomandă, așadar, ca o atenție sporită să fie acordată condițiilor sociale care împing femeile să ajungă în situația de a comite infracțiuni prin mobilizarea tuturor resurselor comunitare și prin mutarea accentului pus pe pedeapsă în cultura penală pe reabilitare și intervenție. Întorcându-ne la situația deținuților din țara noastră, într-un raport al Administrației Naționale a Penitenciarelor, realizat în urma unui sondaj de opinie la nivelul persoanelor private de libertate din unitățile penitenciare, se arată că foarte puține persoane cunosc serviciile de asistență la care pot apela după eliberare. Astfel, 67,5% afirmă că nu cunosc nici un fel de instituție care îi poate asista în perioada postdetenție, 9,7% au menționat AJOFM (Agenția Județeană de Ocupare a Forței de Muncă) și doar 8,8% au menționat Serviciul de probațiune. Restul deținuților au afirmat că se pot adresa unor ONG-uri, primăriei, organizații religioase sau de altă natură. La fel, doar 3% dintre cei anchetați au afirmat că au urmat un program de asistență derulat cu sprijinul Serviciilor de probațiune în penitenciar.

Mai trebuie ținut însă cont și de faptul că femeile care comit infracțiuni, la rândul lor, au nevoi diferite în funcție de vârstă, etnie, cultură etc. Pentru cele tinere, ca și în cazul bărbaților tineri, influența cercului de prieteni poate avea o influență importantă în comportamentul deviant. Pentru femeile

tinere, influența negativă a unui partener sau iubit a fost adesea pusă în discuție, deși această ipoteză nu este cu adevărat verificată. În schimb riscul de autovătămare este mai mare la tineretele fete decât la tinerii bărbați. Pentru categoria vârstnicilor, deși există rare informații pentru această categorie de infractori, se știe că sunt raportate mai puține acte de violență domestică împotriva femeilor peste 65 de ani, decât împotriva tinerelor. În închisori sunt în continuare mai mulți bărbați vârstnici decât femei din aceeași grupă de vârstă. Totuși, cele care sunt în închisoare nu beneficiază de vreo asistență special adaptată nevoilor acestei vârste, se arată în raportul Fawcett redactat de Gelsthorpe, Sharpe și Roberts (2007).

Concluzii

Din lectura acestor lucrări de referință privind interacțiunea dintre variabile precum genul și vârsta în probațiune, se pot formula următoarele recomandări :

- Mai mult interes trebuie acordat modului în care diferite categorii (vârsta, genul, etnia, starea sănătății fizice și mentale) interacționează și își mediază reciproc influențele în stabilirea patternului infracțional, a nevoilor criminogene.
- Pentru mai multă eficiență, asistarea și consilierea trebuie să cuprindă programe de intervenție adaptate specificului acestor categorii, știut fiind faptul că nevoile criminogene diferă sensibil în funcție de vârstă și de sex.
- Studiile de tipul celui întreprins de Ana Bălan în țara noastră ar trebui multiplicat și aprofundate.
- O abordare axată mai degrabă pe procesul desistării decât pe evaluarea nevoilor criminogene și a riscurilor s-ar putea dovedi mai utilă în probațiune.

Note

1. Articolul de față reprezintă o versiune revizuită a unei comunicări prezentate la o sesiune științifică intitulată „10 ani de Probațiune în Vrancea”, care a avut loc la Focșani pe 18 mai

2010. Autoarea a desfășurat Serviciul de Probațiune de pe lângă Tribunalul Vrancea între anii 2004-2008 fiind asistentă universitară și colaborator științific la Universitatea Neuchâtel-Elveția.

2. Referatul de evaluare este un document oficial, confidențial, cu caracter preponderent necifric și care are rolul de a introduce informația socială în luarea deciziilor de către judecători. Forma lui este standardizată, cuprinzând următoarele capitole: introducere, sursele de informații utilizate la întocmirea lui, date privind persoana pentru care a fost solicitat referatul de evaluare, factorii care influențează sau pot influența conduita generală a persoanei pentru care a fost solicitat referatul, perspectivele de reintegrare în societate.

3. Conform unui studiu din 2002 citat de Gelsthorpe, Sharpe și Roberts (2007), doar 7% din populație cunoaște bine misiunea Serviciului de Probațiune, 43% afirmă că știu puțin despre aceasta, 35% nu știu aproape nimic, 15% nu știu absolut nimic.

4. A se vedea Horney J., Osgood D.W. și Haen Marshall I. (1995) *Criminal careers in the short term intra-individual variability in crime and its relation to local life circumstances*, în *American Sociological Review*, 60, 655-673 ; și Henry S. (1978) *The hidden economy: the context and control of borderline crime*, Oxford: Martin Robertson.

5. Farrall, J. (2000) *The termination of criminal careers*. Aldershot: Ashgate.

6. McIvor G. și Barry M. (1998) *Social work and criminal justice*, *Probation*, vol. 6, Edinburgh: Stationery Office.

Bibliografie

Apostu A., Palaghia M., Cocârță D. și Nică R. (2008) *Dezvoltare de abilități sociale la minori*, în V. Schiaucu și R. Canton (coord.) *Manual de Probațiune*. București: Editura Stantard, 339-350.

Allen R. și Hough M. (2007) *Community penalties, sentencers, the media and public opinion*, în Gelsthorpe L. și R. Morgan (ed.) *Handbook of Probation*. Cullompton, Portland: Willan Publishing, 565-590.

Anuarul statistic 2008 publicat electronic pe site-ul INS <http://www.insse.ro/cms/files/pdf/ro/cap22.pdf>

Administrația Națională a Penitenciarelor: Raport de cercetare: sondaj de opinie la nivelul persoanelor private de libertate din

- unitățile penitenciar, <http://www.anp-just.ro/Studii/Cercetare%20detinuti.pdf>
- Banciu D. (2008) Principalele teorii etiologice ale devianței și crimei, în V. Schiaucu și R. Canton (coord.) *Manual de Probațiune*. București : Editura Stantard, 106-120.
- Bălan A. (2008) *Criminalitatea feminină*. București : Editura Beck.
- Bramhall G. (2006) Older offenders and the community penalties, în A. Wahidin și M. Cain (eds.) *Ageing, crime and society*. Cullompton : Willan, 230-247.
- Canton R. (2008) Abordarea diversității, în V. Schiaucu și R. Canton (coord.) *Manual de Probațiune*. București : Editura Stantard, 42-48.
- Dumitrașcu L. și Schiaucu V. (2008) Supravegherea în comunitate, în V. Schiaucu și R. Canton (coord.) *Manual de Probațiune*. București : Editura Stantard, 156-191.
- Durnescu I. (2008) O istorie a Probațiunii în România, în V. Schiaucu și R. Canton (coord.) *Manual de Probațiune*. București : Editura Stantard, 8-25.
- Farral S. și Bowling B. (1999) Structuration, human development and desistance from crime, în *British Journal of Criminology*, vol. 17, 2, 253-267.
- Farrall S., Mawby R. și Worrall A. (2007) Prolific/persistent offenders and desistance, în Gelsthorpe L. și R. Morgan (eds.) *Handbook of Probation*. Cullompton, Portland : Willan Publishing, 352-380.
- Florea N., Minea V. și Ionescu R. (2008) Dezvoltarea de abilități sociale la majori, în V. Schiaucu și R. Canton (coord.) *Manual de Probațiune*. București : Editura Stantard, 351-367.
- Haines K. (2001) Ce este probațiunea ?, în Ioan Durnescu (ed.) *Manualul consilierului reintegrare socială și supraveghere*. Craiova : Editura Themis, 56-82.
- Gelsthorpe L. și G. McIvor (2007) Difference and diversity in probation, în Gelsthorpe L. și R. Morgan (eds.), *Handbook of Probation*. Portland : Willan Publishing, 322-351.
- Gelsthorpe L., Sharpe G. și Roberts J. (2007) *Provision for women offenders in the community*, Fawcett Society, online paper : [http://www.fawcettsociety.org.uk/documents/Provision%20for%20women%20offenders%20in%20the%20community\(1\).pdf](http://www.fawcettsociety.org.uk/documents/Provision%20for%20women%20offenders%20in%20the%20community(1).pdf)
- Gove W. (1985) The effect of age and gender on deviant behaviour : a biopsychosocial perspective, în A. Rossi (ed.) *Gender and the life course*. New York : Aldine, 115-145.
- Laub J. și Sampson R. (2001) Understanding desistance from crime, în *Crime and Justice*, vol. 28, 1-69.
- May C. (1999) Explaining reconviction following a community sentence : the role of social factors, *Home Office Research Study*, 192. Londra : Home Office.
- McNeil F. (2002) *Beyond „what works” : How and why do people stop offending ?*, o lucrare disponibilă la www.cjsw.ac.uk
- Poledna S. (2008) Valori, principii și competențe profesionale în Probațiune, în V. Schiaucu și R. Canton (coord.) *Manual de Probațiune*. București : Editura Stantard, 26-41.
- Maruna S. (2000) Desistance from crime and offender rehabilitation. A tale of two research literatures, în *Offender programs report*, vol. 4, 1, 1-13.
- Weller P., Feldman A. și Purdam K. (2001) *Religious discrimination in England and Wales*, Home Office research study n. 220. London : Home Office Research, development and statistics directorate, disponibil online : <http://rds.homeoffice.gov.uk/rds/pdfs/hors220.pdf>
- Tyler T. și Huo Y. (2002) *Trust in the Law : Encouraging public co-operation with the Police and Courts*. New York : Russell Sage Foundation.
- Vlase I. (2006) Pratiques migratoires contemporaines entre Roumanie et Italie. Récits des migrantes, în Ph. Rygiel și N. Lillo, *Rapports sociaux de sexe et immigration*. Paris : Publibook, 71-82.